

Országos szakirodalmi információs politika

E tanulmány rövidített szövege a Magyar Könyvtárosok Egyesületének XXIV. vándorgyűlése alkalmával hangzott el. Az itt közölt szövegből értelemszerűen kimaradtak egy konferencia-előadás természetszerű tartozékai és a szubjektív megjegyzések [1]. A tanulmány egyes megállapításai összecsengenek a LIBER-konferencián tartott előadásnak a TMT-ben [2] közreadott megállapításaival. Azonos szerző, több vonatkozásban rokon témakör esetén a kétféle közegben előadottak ellenére is szükségszerű bizonyos mértékű ismétlés.

Illyés Gyulának azzal a gondolatával kezdem, amelyet néhány héttel ezelőtt a LIBER (az Európai Kutatókönyvtárak Ligája) budapesti konferenciáján a magyar könyvtáraknak az európai kulturális örökséghez való hozzájárulásáról szólva már idéztem, miszerint nem az a fontos, hogy valaki honnan jön, hanem hogy hova tart. Ebben a gondolatban azonban – mondhatom az illyési életmű ismeretében – az is benne foglaltatik, hogy itt nem a múlt lebecsüléséről van szó. Az mindenképpen beépül a jelenbe és a jövőbe, hiszen a történelem oszthatatlan. A történelem egyik-másik időszaka világszerte kedvesebb vagy kevésbé kedves a különböző emberek és rétegek számára, ámde a maga ellentmondásosságával egyetemben mindegyik részévé válik a jelennek és a jövőnek. Éppen ezért az országos információpolitikával foglalkozva csupán a jelenre és a jövőre kívánok kitérni, és mindössze olyan mértékben érinteni a múlt tapasztalatait, amennyire az a jobb megértéshez szükséges. Információpolitikán a továbbiakban mindenképpen a *szakirodalmi információpolitikát* értem.

Mint minden ország, Magyarország is a nagy történelmi-gazdasági és kulturális folyamatok része, és a legcsekélyebb mértékben sem engedhet meg magának autarkiát vagy autarkias törekvéseket az információellátásban sem. Felidézem a teljes ismerettermelési világciklus három nagy információtörténeti fejezetét.

Az *első a mezőgazdasági termelés* primátusával esik egybe, s benne hegemon módon a *könyv* és a *könyvtár* hordozza a szakirodalmi információt. Ez a szakasz a 19. század elejéig, az angol ipari forradalomig tart.

A *második szakaszt az ipari forradalomban* az információk hordozásában a *könyv* és a *folyóirat* együttes "uralma" jellemzi, miközben az időszakos kiadványok volumene és jelentősége nő. Tömegessé válik a szekunder információ, és az ipar növekvő, mind több területen uralkodó szerepét tükröztetve születik meg a *dokumentáció*. A folyamat körülbelül a 20. század ötvenes éveiben fejeződik be.

A *harmadik szakaszt* – amelyben élünk – a *könyv* és a *folyóirat* mellett a *számítógépes adatbázisok* megjelenése és tömegessé válása határozza meg. Ez a folyamat egybeesik a *szolgáltatási szféra* uralkodóvá válásával, legalábbis a gazdaságilag legfejlettebb országokban. Egyes kutatók információs társadalomként emlegetik [3].

E három nagy történelmi szakasz nem áll szemben egymással, hanem kiegészíti egymást, azaz komplexen jellemző. A körülményektől, kutatási területtől, regionális és nemzeti hagyományoktól függően helyeződik a súlypont hol az egyik, hol a másik jellemző elemre, a lényeg azonban mindhármuk integráltsága.

Hogy mostanában valóban információs társadalom kialakulásáról van-e szó, amibe tulajdonképpen minden beletartozik, ami nem része a közvetlen termelő szférának, vitatott. Nem e vándorgyűlésnek kell állást foglalnia ebben. Az azonban egyértelmű tendencia, hogy a jelenkori történelmi-társadalmi szakaszt már az információval jellemzik. Ha tehát a vándorgyűlés témája az "Információ mint nemzeti erőforrás", akkor – legalábbis e tekintetben – szinkronban vagyunk a fejlődéssel. Ez azonban azt is jelenthetné, hogy lépést tartunk az információ továbbításához nélkülözhetetlen *kommunikációs technológiával* is. Ez azonban nincs így, illetőleg jó néhány dolog van folyamatban ebbe az irányba. Az ismeret, amely az információban ölt testet, önmagában veszendő, ha nem közvetítik. Ennek a kommunikációnak is szervezettnek, rendszerszerűnek kell lennie. E követelmény megvalósításához ugyancsak szükség van az információpolitikára, amelynek kialakítása korántsem belterjes szakmai kérdés, hanem a magyar művelődés és gazdaság fejlődésének egyik jelentős tényezője.

Elvben eljutottunk odáig, hogy a nagy nemzetközi folyamatokkal szinkronban az információ *nemzeti erőforrásként* jelöltessék meg. A "nemzeti" fogalma a legtöbb nyelvben, így az angolban, a franciában egyértelműen az "országos" fogalmát is fedi (pl. az USA-beli National Science Foundation nem nemzetit, hanem országosat jelent). Az országot nem is tudják másként kifejezni. Nem baj, ha a "nemzeti"-be mi magunk is beleértjük az "országos"-at.

De: miért és hogyan lett nemzeti erőforrás az információ?

A magyar nemzeti jövedelem tartósan több mint 50%-ban a külgazdasági kapcsolatokban valósul meg. A magyar nyelv izoláltsága is egyértelműen a nyitottság irányába kényszerít. Bizvást felvázolható így egy olyan logikai lánc, amely szerint: *nyitott gazdaság* → *nyitott tudomány* → *nyitott fejlesztés és in-*

nováció → nyitott információgazdaság → nyitott szakirodalmi információ. Tehát valóban alapvető kérdés az információ országos erőforráskénti minősítése.

Hogyan kezelik?

De vajon így is kezelik-e? Ehhez a kérdésfelvetéshez hozzátartozik az, hogy abban az átmeneti korszakban, amelyben jó néhány évig Kelet-Közép-Európa élni fog, a kormányok már nem, vagy csak kisebb mértékben vállalják a kulturális szféra finanszírozását, a fejletlen piacgazdaság pedig még nem igazán információigényes, és nem is tud felmutatni fizetőképes keresletet. A régióban mutatkozó 25–300%-os infláció (Magyarország egyike a legkevésbé inflációs országoknak), a nemzeti valuták sorozatos devalválódása, a nyugati könyv- és folyóiratárak évi mintegy 15%-os növekedése így válik egyszerre értelmiség- és gazdaságpolitikai, illetve szakirodalmi információellátási tényezővé.

A múlt örökségéért és az átmeneti korszak "már nem és még nem" ellentmondásából következően a magyarországi szakembergárda, ezen belül az alkotó szakértelmiség, a kutatók munkafeltételei nagyságrendekkel gyengébbek, mint a fejlett országokban, fizetési színvonaluk pedig talán még a feltételeknél is kedvezőtlenebb. A szakirodalmi információnak ilyen módon *értelmiségi stabilizáló* szerepe lehet [4]. A kérdés tehát úgy vetődik fel, hogyha az alkotó értelmiség és általában a magyar szakembergárda információhiány miatt még csak azt sem tudhatja, hogy mit is lehetne csinálni, ha erre módja lenne, végképpen lehangoló helyzetbe kerül. A sok évtizedes magyar recept szerint nagy intellektuális vérvesztést jelentő migráció vagy emigráció várhat a jobbakra. A folyamat már elkezdődött. Nem az a baj, ha a kiváló szakemberek, kutatók akár évekig is külföldön dolgoznak, hanem az, hogy nem jönnek vissza.

Hogyan tovább?

Ebben a megközelítésben tehát nem egyszerűen könyvtári és/vagy információfinanszírozásról, illetve a vele kapcsolatos állandó feszültségekről van szó, hanem a magyar közművelődés, tudomány, kutatás, végső soron a gazdaság fejlődéséről. A vándorgyűlés talán legfontosabb feladata ennek a kialakuló helyzetnek és következményeinek tudatosítása mind a szakma, mind a döntéshozatali tényezők számára. Folyóirat-évfolyamok megszakadása, monografikus művek csökkentett behozatala, illetve magyarországi megjelentetésük elmaradása nem okoz azonnal válságos helyzetet. De a képzési és kutatási restanciák felhalmozódása az évek során szinte helyrehozhatatlan, vagy csak nagyon nehezen kijavítható károkat okoz. A magyar könyvtárosok és információs szakemberek felelőssége is, hogy ez ne következék

be. A szakma ne legyen szégyenlős, mert országos érdekről van szó. Nem valami, vagy valakik ellen, hanem valamiért "ne fogja be pőrös száját", ha azt akarja maga is, hogy Magyarország – és ne csak jelmondatként – Európához tartozzék: a felvilágosodott, humánus, gazdaságilag és tudományosan művelt Európához.

Integráció vagy autarkia?

Ehhez azonban a magyar könyvtáros és információs szakmának nemzetközileg is integrálódnia kell. Ennek előfeltétele az információvagyon országos integrációja.

Emlékeztetőül: az információ kettős természetű. Egyfelől *tevékenység*, másfelől *termék*. Történelmi szerepéhez tartozik az a megkülönböztetés, hogy a kifejezetten nemzeti identitást szolgáló társadalmi szolgáltatásról, vagy áru jellegű információról van-e szó. E kettő nem egymást kizáró, hanem kiegészítő jelenség. Nemzetközi tapasztalatok tanúsíthatják, hogy minél fejlettebb egy gazdaság, annál jelentősebb az áru jellegű információ mennyisége, forgalmazása és alkalmazása. A kettős természetű információ és a kommunikáció együttesen – akárcsak a környezetvédelem vagy az energia – a világ *globális* problémáinak egyikévé vált.

Az információellátás koncepciójának kimunkálása világszerte, még a fejlett gazdasági körülmények között élő "legpiacgazdálkodóbb" országokban is kormányzati feladat. Erre utaló kezdeményezések Magyarországon is voltak. Hadd utaljak olyan, inkább csak papíron élt elképzelésekre, mint amilyen az OSZIR (Országos Szakirodalmi Információs Rendszer) volt, vagy mint az idejüket múlt könyvtári törvények. Országos információpolitika azonban nem volt. Voltak itt-ott ágazati és szakterületi információpolitikák, de sehogy sem álltak össze nagyobb egésszé, mivel gazdája sem volt az országos információpolitikának. Mindemellett a könyvtárak – a kétségtelen hiányosságok ellenére is – sokat fejlődtek. Ennek elemzése azonban külön feladat.

Újabbban – 1990–1991-ben – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium felkérésére angol és amerikai szakemberek vizsgálták meg a könyvesszaktát; a tankönyvkiadást, könyvforgalmazást, könyvtári rendszert stb. értve ezen [5]. Megállapításaik lényege, hogy a könyvtárak a piacgazdálkodó államokban biztos piacot jelentenek. A piacgazdaságban – jóllehet az állam szerepét csökkenteni szükséges – az alapoktatás, az egészségügyi alapellátás, a kutatás és fejlesztés továbbra sem nélkülözheti az állami feladatvállalást. A közjót szolgáló könyvtári rendszert preferálni kell a nemzetközi hitelfelvetelek keretében. A közgyűjteményeket a legkeményebb piaci viszonyok közepette is jórészt az állam finanszírozza (és ehhez járulnak az alapítványok – teszem hozzá). Ha a könyvtár és a hozzá kapcsolódó információs rendszer meggyengül, az ország szellemi

karanténba kerülhet. Hozzáfűzöm: a csökkentett finanszírozás *önembargóhoz* vezet.

A nyugati integrációs szervezetek (Európai Közösség, OECD stb.) és a fejlett országok által kezdeményezett információpolitikai dokumentumok sokaságából megemlítem az egyesült államokbeli *Weinberg-jelentést*, a Fehér Ház időszakos információpolitikai tanácskozásainak anyagait, a német *Bundesministerium für Forschung und Technologie* időről időre kötetekben is közreadott szakinformációs programjait, vagy az *OECD* információpolitikáját ösztönző *Anderla-jelentést* [6]. Az *Európa Parlament* 1992 februárjában tűzte napirendre a középkelet-európai országok közgyűteményi helyzetének megvitátását [7].

Érdemes áttekinteni az *Európai Közösségek Bizottsága XIII. Főigazgatóságának* (Telekommunikáció, Információs Ipar és Innováció) jelentését [8]. A könyvtárakról ezeket mondja a jelentés: Minél több ember számára lehetővé tenni, hogy hozzájusson ahhoz a szellemi kincshez, amelyet az európai könyvtárak tartalmaznak, függetlenül az infrastruktúrában meglévő helyi egyenlőtlenségektől. Ez megköveteli a modern technológia minél gyorsabb behatolását a könyvtárakba. A program négy fő célkitűzés köré csoportosul:

- ▶ A bibliográfiai és a katalógusok informatizálása.
- ▶ Meghatározott feladatokra a szóban forgó adatokat kezelő rendszerek között a nemzetközi kapcsolatteremtés elősegítése (osztott katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés stb.), és e téren nemzetközi vagy európai szabványok bevezetésének támogatása.
- ▶ Különböző új – innovációs és kísérleti – szolgáltatások bevezetésének ösztönzése a kis könyvtárakban.
- ▶ Olyan projektek megvalósítása, amelyek elősegítik a könyvtárak sajátos szükségleteit kielégítő telematikai termékek és szolgáltatások európai piacának kifejlődését.

Az e célra előirányzott közösségi költségvetés 22,5 millió ECU (1990–1994) [9].

Továbbá: az európaiak egyre többet beszélnek egymással: közlési kapacitásuk 40%-kal, az információs szolgáltatások üzleti forgalma 25%-kal növekszik évente. Az információs iparban közvetlenül részt vevők száma megsokszorozódott (termelők és adatbankok, információszállítók, kiadók, könyvtárak, telekommunikációs berendezések gyártói stb.). 2000-ig ebben a szektorban kb. 700 ezer új munkahely létrejött várható [10]. Az ismertetett EGK-irányelvcsomag csak egyike a könyvtárakat és a szakirodalmi információt érintő legfontosabb programoknak. A PHARE, a TEMPUS, a brit "know-how"-projektum, a Világbank-konstrukciók – és még tovább lehetne sorolni a folyamatos és tervezett nemzetközi együttműködési akciókat. Az *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság*, a *Művelődési és Közoktatási Minisztérium* és a *Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma* tájékoztatást nyújthat további ilyen és hasonló programokról.

Minek is idéztem – talán hosszabban a kelleténél – az EGK információs programját? Aki foglalkozik nemzetközi kapcsolatokkal, az ügyis megismerkedik vele, aki meg nem, annak fölösleges hallania felőle. Azt gondolom mégis: a könyvtárosok társadalmi egyesületének, a szakmai kamarának és az információs szaksajtónak erkölcsi kötelessége, hogy minél szélesebb körben ismertesse és szervezze a nemzetközi kapcsolatokat. (Zárójelben jegyzem meg egyéni véleményként, szerencsés volna a két említett szakmai szervezet még szorosabb együttműködése, fokozatosan pedig egyesülése.) A nagy nyugati alapítványok (Volkswagen-, Mellon-, Soros- és mások) szerepe sem maradhat említés nélkül a magyarországi információellátásban.

Az európai információs integráció előfeltétele az *országos információs szinteken* történő integrálás. Az önellátásra berendezkedett és szétdarabolt információs intézmények nehezen integrálhatók nemzetközileg. Közös érdek, a kommunikációs infrastruktúra fejlesztése, szervezeti és szerkezeti érettség szükségeltetik az országos hálózatok kialakulásához. Egy ilyen fejlődésnek különböző színvonalon ugyan jelen vannak bizonyos előzményei és elemei a régióban, de ezek távolról sem strukturáltak. A korszerű információs szakértő egyik fő feladata, hogy hozzájáruljon az információpolitika kialakításához, és az országos információs rendszerek strukturálásához; e tekintetben katalizátor szerepet tölthet be. Emiatt is jelentős ez a vándorgyűlés és választott tematikája. Itt a döntéshozók képviselői együtt tanácskoznak az információs szakemberekkel, akik közül nem szabad kihagyni a kommunikációs szakma képviselőit sem.

A kommunikációról

A logikai rend és a könyvtárak iránti jóindulatú elfogultságom azt kíváná, hogy az elsődleges szakirodalmi ellátás lassan-lassan kritikussá váló helyzetét elemezzem. Nem teszem, jölehet a szakirodalmi ellátás két pillére közül az első a gyűjtemény (könyv, folyóirat és egyéb dokumentum), és másodjára következnek (ez nem értékítélet, hanem logika szerinti sorrend) a gyűjteményekre épített szolgáltatások. Az információellátás kormányzati és piacgazdasági összefüggéséről volt szó a már és a még között keletkezett vákuum kapcsán. A kelet-európai régióban – és ezen belül Magyarországon is – fel-feldereng az információellátás hanyatlásának képe, az, ami a fejlődő országokra jellemző: egyfelől az ugyan rendszertelenül és kis hatásokkal, de működő online szolgáltatások és a gépi adatbázisok hozzáférhetősége, másfelől a kevés, vagy alig kapható olvasnivaló, jórészt a könyvtárak elmaradottsága miatt.

Magyarországon a számítógépes információszolgáltatás többnyire – hozzáteszem: szerencsére – könyvtárakra épül, és úgy-ahogy még áramlik a külföldi szakirodalom is (a régió egyes országaiban már tragikus e tekintetben a helyzet). Ezért most a

kommunikáció az, amire nálunk a hangsúly helyeződik. A számítógépes információellátás csak az utóbbi egy-két esztendőben vált országot átfogóvá a korábbi izolált, bár nem sikertelen kezdeményezésekkel és kísérletekkel szemben [11].

Újabb fejlemény a kommunikációs technológia országos fejlesztése mind a hardver, mind a szoftver vonatkozásában.

Az első nagyszabású, valóban ígéretes színvonalú, összehangolt vállalkozás az országos szolgáltatások fejlesztésére az ún. IIF Program, amely gépi és számítógépes programfejlesztési vonatkozásban egyaránt átfogja a könyvtárak számítógépesítését, a finanszírozást és a módszertant egyaránt beleértve [12]. Az IIFP kezdeményezésére és szervezésében alakult ki országosan az E-mail elektronikus hírközlő szolgálat, amely jelenleg 4000 állomást tart nyilván. Ennek a nyomorúságos telefonhelyzet miatt különös jelentősége van. Részben e programhoz kapcsolódhat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium kezdeményezte felsőoktatási és közgyűjteményi elektronizációs program is [13]. Itt a helye, hogy a *Miskolci Egyetemi Könyvtárban* 1991-ben megtartott *Számítástechnika a magyar egyetemi könyvtárakban* című konferenciára ugyancsak pozitív módon emlékezzünk [14]. Mindez azonban nem helyettesíti – nem is ez a feladata – a könyv- és folyóirat-ellátást.

Az eddigi, főleg az SDI- (Selective Dissemination of Information) típusú, kifelé irányuló válogatott információszolgáltatás mellett a *komplex könyvtárgépesítés* került napirendre. Több magyar könyvtár is foglalkozik ezzel, vagy már működteti is rendszerét (pl. a *Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára*). A könyvtárgépesítés nem egyenruhába öltöztetést, uniformizálást (azonos rendszer), hanem kompatibilitást, átjárhatóságot tesz multhatatlanul szükségessé. Ez a kommunikáció fő összefüggése az információ nemzeti és nemzetközi integrálódásával.

Szelektív fejlesztés

A kommunikációs technológiában az előzőekben vázolt biztató jelek mellett és velük összefüggésben az országos információpolitika kialakítása szempontjából is jelentős, hogy a Művelődési és Közoktatási Minisztérium kezdeményezésére új könyvtári törvény kimunkálása indult meg. A kormány Tudománypolitikai Bizottsága ugyancsak foglalkozni kezdett a szakirodalmi információpolitika kérdésével. Mindezekhez a következőket lehetne figyelembe venni.

A korábbi időszakból fennmaradt fikció a könyvtárügy egysége, amelyben összemosódik a tudományos és a közművelődési könyvtárak szerepe. Most már ami a tudományos és szakmai információellátás jövőjét illeti, érvényesíteni szükséges benne a válogatott fejlesztést. Ki lehet választani azokat a tudományos információellátásért kiemelten felelős könyvtárakat, amelyek feladatkörüknek, hagyományaiknál, színvonaluknál fogva alkalmasak az in-

formáció nagy tömegű beszerzésére és feldolgozására. Ezzel párhuzamosan a közművelődési könyvtárakat számítástechnikailag arra kell felkészíteni, hogy "átcsomagolják", és helyileg terjesszék az arra kijelölt központi könyvtárakból nyert információt a gazdaságilag érdekeltek és az alkotó értelmiség körében. Emellett természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy bármilyen vállalkozó szervezet saját specifikus igényeinek megfelelően azt importálja, amihez pénze van, de költségvetésileg nem ezt kell támogatni. Ha mindent egyformán akarunk fejleszteni, akkor a határfok minimális lesz, és ez provincializmushoz vezet. A szakirodalmi információellátás fejlesztéséhez *kormányzati* beavatkozás szükséges. Ez nem sértheti a piaci folyamatokat, de *orientálja* és *szabályozókkal* befolyásolja azt: összhangot teremt a költségvetés és a piac között, amint ez a fejlett országok általános gyakorlata.

Áldemokratikus és egyben irreális elképzelés, hogy Magyarországon sok – ezernyi – olyan könyvtár létezik, amely alkalmas a külföldi elsődleges és másodlagos informácók közvetlen befogadására. Ez természetesen nem zárja ki annak lehetőségét, hogy bármilyen vállalkozó szervezet saját specifikus igényeinek megfelelően azt importálja, amihez pénze van, de költségvetésileg nem ezt kell támogatni. Ha mindent egyformán akarunk fejleszteni, akkor a határfok minimális lesz, és ez provincializmushoz vezet. A szakirodalmi információellátás fejlesztéséhez *kormányzati* beavatkozás szükséges. Ez nem sértheti a piaci folyamatokat, de *orientálja* és *szabályozókkal* befolyásolja azt: összhangot teremt a költségvetés és a piac között, amint ez a fejlett országok általános gyakorlata.

A szelektív fejlesztés hozzájárul ahhoz, hogy a primer szakirodalom beszerzése ne csak költségvetés-növelésből, hanem a meglévő források ésszerűbb kihasználásával történjék. A primer és szekunder információ legalább szinten tartásának, vagy fokozatos fejlesztésének költségvetési háttérét külön meg kell vizsgálni az önkormányzatok által fenntartott könyvtárakban. Elképzelhető, hogy a világbanki hitelkonstrukciókból is jusson a jelentősebb közművelődési könyvtáraknak, ezáltal pótolva az önkormányzati ellátás esetleges hiányait. Enélkül fogadókészségük az "információátcsomagolásra" aligha lesz megfelelő. A különböző nemzetközi együttműködési programok, úm. a Világbank, a TEMPUS, a PHARE, a FEFA (Felzárkózás Európához Fejlesztési Alap) és más hasonló konstrukciók, valamint a már működő kormányzati jellegű fejlesztések (pl. a már említett IIFP) nagyban-egészében lehetővé teszik a tudományos és szakmai információ szolgáltatási szférájának fejlesztését. Az országos könyv- és folyóirat-ellátásért kb. egy-másfél tucat intézményt lehetne felelőssé tenni, megfelelő kijelöléssel és költségvetési támogatással. Az állami költségvetés súlyos megterhelése nélkül válnék ezáltal lehetségessé az információellátás megjavítása.

A szelektív fejlesztésnek *intézményes* vonzatai vannak:

A) *Információpolitikai Testület*

Az információpolitika kialakítására és irányítására célszerű a kormány Tudománypolitikai Bizottsága (TPB) mellett *tárcaközi* információs bizottságot létrehozni. Ennek tagjai lennének az MKM, az OMFB, az OTKA, az MTA, az IIFP, az MKE és a Könyvtári és Informatikai Kamara képviselői. A tárcaközi bizottság működését titkárság

segítené, amelyet kétéves váltással külön költségvetési fedezet nélkül látnának el az említett szervezetek.

B) A szelektív fejlesztésre kijelölhető könyvtárak

Három csoportra különböztethető meg:

1. nemzeti és országos általános tudományos (multidiszciplináris) könyvtárak,
2. ágazati tudományos könyvtárak,
3. regionális tudományos könyvtárak.

A csoportok közötti együttműködés nemcsak szükséges, hanem folyamatos feltétele a kijelölésnek.

Természetesen nem lehet feladata egyetlen tanulmányának, egyetlen szervnek sem, hogy a felsorolt három csoportba kijelölje a könyvtárakat. A példaszerező említések azonban a jobb megértést szolgálják:

1. *A nemzeti és az országos tudományos (multidiszciplináris) könyvtárak csoportjába az Országos Széchényi Könyvtár mint hungarikakönyvtár, az MTA és az ELTE Központi Könyvtára kerülne. A sajátos magyar művelődéstörténeti fejlődésben ez a három könyvtár együttesen képviseli azt, ami fejlett országokban a nemzeti és egyben általános tudományos nagykönyvtárban ölt testet. (A múlt század második felében már volt ilyen egyesítő elképzelése báró Eötvös Józsefnek, aki egy személyben volt kultuszminiszter és az Akadémia elnöke.)*

2. *Ágazati tudományos könyvtárak (néhány példával)*
 ► ipar és innováció: BMEK és OMIKK,
 ► jog és politika: Országgyűlési Könyvtár,
 ► gazdaság: Közgazdaságtudományi Egyetem és a KSH könyvtárai.

3. *Regionális tudományos könyvtárak (a felsorolt városok egyetemi könyvtárai): Szeged, Debrecen, Pécs, Miskolc, Veszprém, és az erre vállalkozó megyei könyvtárak, amely kijelölés az országos területfejlesztés szempontjából is kívánatos.*

Vizsgálódásom biztosítani kell az IIFP teljes értékű működését is.

A magyarországi "információs ipar" kialakítása, illetőleg továbbfejlesztése céljából hitellel, vállalkozási kölcsönökkel kell elősegíteni az információs ügynökségek kialakulását, továbbá adó- és egyéb kedvezményekkel, alapítási lehetőségekkel az arra alkalmas könyvtárak vegyes vállalati és vállalkozási kezdeményezéseit.

Jegyzőkönyvön kívül [15]

Tanulmányom az országos információs politikáról mindössze egyfajta megközelítésnek tekintendő, ha úgy tetszik, vitakészítésnek a közös problémák megoldásához, amelyek azonban jócskán túlmutatnak a könyvtáros szakmán. Nem hiszek tévedhetetlen szakmai programokban, mindenkit egyformán kielégítő elképzelésekben [16].

Zárogondolatként és "jegyzőkönyvön" kívül (angol gyakorlat ez az "out of record", amikor valamit el is

akarnak mondani, de ne is kerüljön jegyzőkönyvbe) néhány személyes, de talán megszívlelendő észrevételek teszek.

Az *első*: Jó volna, ha az információs politika kialakítása kapcsán ismételtelen nem kerülne elő a szakmában az általam intézményi vezérbika vagy vezérhajó effektusnak nevezett jelenség, amely teljesen meddőnek bizonyult. Közös érdekeken alapuló, konzorcium jellegű összefogásokat tartok célszerűnek.

A *második*: A könyvtárak a szó szoros és legjobb értelmében az *értékőrző megújulás* letéteményesei. Minden olyan dokumentum, információ, amelynek forrásértéke van, álljon rendelkezésre. Ettől tudomány a szolgáltatás. A használó dolga az értelmezés. A szakirodalmi információ versenysemleges.

A *harmadik* és záró észrevétel: A szakma igazából úgy válik még inkább hivatássá, ha elkerüli a provincializmus bármilyen megnyilvánulását, és sportnyelven szólva "profi" szemléletű. Provincializmuson azt értem, ha csak egymás közt mérjük magunkat, holott a mérce a nemzetközi színvonal. Nem csak a sporteredményekre igaz ez.

* * *

Leonardo da Vinci az ideális emberi arányt négy karral és négy lábbal képzelte el. Az integrált szakirodalmi információs rendszer a leonardói elképzelést kiszélesítve az ember és a társadalom szellemi képességeinek, alkotóerejének, következképpen gazdaságának és kultúrájának hatalmas arányú kibővítésére ad lehetőséget.

Jegyzetek, hivatkozások

[1] *Bemutakozás gyanánt.* Egy szubjektív megjegyzéssel kezdem: a szakmában azon kevesek közé tartozom, akik a könyvtárosi pályának minden grádicsát végigjárták. Az ötvenes évek elején a Zoltán utcában, az akkori alakult Országos Könyvtári Központ könyvmentő raktárában kezdtem. Ebben az időben folyt a szerzetesrendek és a kitelepített személyek könyvtárainak állami kezelésbe vétele sok-sok vesződés közepette. *Kőhalmi Béla*, a magyar könyvtárügy egyik nagy öregének kezdeményezésére indult meg a könyvmentési akció. Nem a negatív múlt mostanában szokásos felidézéseként mondom el ezt, csupán annak érzékeltesítésére, hogy milyen hosszú út vezetett a pincebéli könyvmentő raktártól, a Népkönyvtári Központban folytatott megyei és járási könyvtári szervezőmunkán, az Akadémián, az ENSZ genfi könyvtárán és a nemzetközi információs tevékenységeken keresztül ide, Sárospatakra. Voltaképpen engem is a történelem vaspatája kényszerített pályamódosításra. De hogy az immár több mint három és fél évtizedes könyvtárosi pályafutásomra visszatérjek, örülök, hogy ez így történt, jóllehet nem is egy alkalom adódott a "kitörésre". Ezt a hitvallást itt nem akartam elmulasztani. Bízom benne, hogy jóváírták nekem ezt a kevéske pozitív szubjektivitást ebben a szubjektivitástól általában nem mentes korban.

[2] RÓZSA Gy.: Magyar kutatókönyvtárak: hozzájárulásuk az európai kultúrához és kulturális örökséghez. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. köt. 10. sz. 1992. p. 431–434.

- [3] BELL, D.: The coming of post-industrial society. New York, 1973. Basic Book.
- [4] RÓZSA Gy.: A közgyűjtemények értelmiségi stabilizáló szerepéről – szelvényzetek az Európa Tanács kezdeményezéséhez. = Valóság, 6. sz. 1992. p. 90–92.
- [5] Hungary Book Sector Study. Summary Report, May 1991. 76 p.
- [6] A mindezekre történő bibliográfiai hivatkozásokat mellőzhetőnek tartom, az idézett dokumentumok ugyanis kiragadottak, csupán illusztrációként szolgálnak. Utalok azonban egy átfogó munkára:
HILL, M. W.: National information policies. A review of the situation in seventeen industrialised countries, with particular reference to scientific and technical information. The Hague, 1989. FID. 107 p., továbbá a Journal of Information Science 1991. évi 3. számának két közleményére:
KLEINBART: The intersection of information, economics and universality in the financial world of the 1990s;
STROETMANN: Management and economic issues of library and information services: a review of the German literature.
- [7] Report on the preservation of libraries and scientific archives in the countries of Central and Eastern Europe. Council of Europe Parliamentary Assembly. 20. Jan. 1992. Doc. 6545.
- [8] Az információs és kommunikációs rendszerek közösségi stratégiája. Bruxelles, 1991. EUR 13413 HO.
- [9] Az ECU európai közösségi elszámolási és fizetési egység, 1 ECU valamivel több 1 USA-dollárnál.
- [10] A jelentés megállapítja, hogy mindezek ellenére az elektronikus információs szolgáltatás szintje Európában csak fele az amerikaiaknak. Az európai piacot a számtalan korlát felaprózza: a műszaki, jogi, vámügyi és nyelvi korlátok egyelőre mind-mind akadályt jelentenek az információ szabad áramlásának útjában. Ezeknek az akadályoknak a legyőzésére és a közösség ütköztyáinak (mint amilyen pl. a legkülönbözőbb területekre vonatkozó információs teaurusz és a telekommunikáció területén meglévő jelentős know-how) felhasználására a bizottság elindította az IMPACT információs programot (Prioritási Akcióterv az Információs Szolgáltatások Piacának Fejlesztésére). Első szakaszát két éves időtartamra (1989–90) tervezték, és 36 millió ECU-s költségvetéssel rendelkezett. Ezt öt éves program követi, az IMPACT 2, amely az 1991–1995 időszakra vonatkozik.
Az IMPACT célja létrehozni az információs szolgáltatások valódi "közös piacát", amely elengedhetetlen eleme lesz a majdani belső nagypiacnak. A program első szakasza lehetővé tette
- ▶ egy európai *megfigyelő állomás* felállítását az információs szolgáltatások piacának jobb felmérésére;
 - ▶ az információ és kommunikáció jogi kérdéseinek szakértőiből álló tanácsadó csoport létrehozását az új elektronikus információs szolgáltatások fejlődése által teremtett *jogi problémák* vizsgálatára;
 - ▶ olyan *irányelvek* kidolgozását, amelyek ösztönzik az állami és a magánszektor közötti együttműködés fokozását az információs piac fejlesztése érdekében;
 - ▶ 18 kísérleti program és bemutató megszervezését a kulcságazatokban (intelligens interfészek, képbankok, idegenforgalmi információk, közúti szállítás, szabadalmak és szabványok);
 - ▶ a felhasználók támogatására és tájékoztatására szolgáló eszközök erősítését, amelyek segítségével többnyelvű környezetben is ki lehet próbálni az adatbázisok "lekérdezésére" szolgáló új, leegyszerűsített technikákat;
 - ▶ különleges cselekvési programok kidolgozását az *új technológiák könyvtári bevezetésére*; ez a közösségi K+F új keretprogramjának (1990–1994) is részét képezi.
- Az IMPACT második szakaszára (1991–1995) vonatkozó javaslatokat 1991 elején fogalmazták meg. Négy fő cselekvési irányt körvonalaztak:
- ▶ a piacismeret javítását,
 - ▶ a jogi és adminisztratív akadályok kiküszöbölését,
 - ▶ az információs kultúra és szolgáltatások egyszerűsítését a felhasználók számára,
 - ▶ az állami és magánszektor közötti költségmegosztással megvalósítandó információs stratégiai kezdeményezések támogatását.
- [11] A teljesség mindenemű igénye nélkül utalok a miskolci és veszprémi műszaki egyetemi könyvtárra (ők voltak az úttörők, a Chemical Abstracts, illetve a METADEX "futtatásával"), a budapesti közgazdaságtudományi egyetemi könyvtárra, az Országgyűlési Könyvtár nemzetközi politikai információs szolgáltatásaira, az OMIKK-ra, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumra, a Nemzeti Könyvtárban meggyökeresedett DOBIS/LIBIS-re, vagy az MTA Könyvtára ASCA-szolgáltatására, illetve az erre épülő, nemzetközileg is igénybe vett kvantitatív tudománypolitikai mérésekre, több megyei könyvtár részleges automatizálási törekvésére és eredményeire (pl. Zalaegerszeg, Békéscsaba stb.). A nagy nemzetközi adatbázisok (pl. INIS, Chemical Abstracts, Science Citation Index, INSPEC, ERIC, és még hosszan lehetne sorolni őket), a CD-ROM adatbázisok és teljes szövegek is évek óta ismertek és használtak a magyar könyvtárakban, online módon hozzáférhető a DIALOG, a világ legnagyobb adatbázis-gyűjteménye.
- [12] Gesztorai: OMF, MKM, OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap), MTA.
- [13] Lásd a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás speciális számát, az 1992. évfolyamból a 7–8. számot.
- [14] Bevezető előadását I. *Csurgay Árpád*: Az informatika új technikája a szakirodalmi információellátásban. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 38. köt. 12. sz. 1991. p. 497–499.
- [15] Ugyancsak jegyzőkönyvön kívül személyes emlékként idéztem fel néhány elhunyt vagy a látókörömből kikerült könyvtáros kolléga alakját, köztük szerepelt: *Sebestyén Géza, Sallai István, Szőnyi László* Miskolcra, *Tóth József* Szombathelyről, *Kovács József* Zircről, *Mentes Ilona* (FSZEK). És hányan lennének még, akikről mint közvetlen elődokról kellene megemlékezni.
- [16] A szerző tanulmánya történeti elemzéseivel, a szakirodalmi információ jellegének és általában az információ társadalmi összefüggéseinek bemutatásához felhasználta akadémiai doktori téziseit:
RÓZSA Gy.: Információ: az igényektől a szükségletekig. Nemzeti adottságok és nemzetközi együttműködés a tudományos információgazdálkodásban. Akadémiai doktori értekezés tézisei. 1–2. rész. = Könyvtáros, 38. köt. 7–8. sz. 1988. p. 384–389. és 455–458.
Angol nyelvű kötetében a fentiekben bővebben kifejtve: Information: from claims to needs – National aptitudes for international co-operation in scientific information economy. Budapest, 1988. 195 p. (Kultura-Library of HAS.)